

NOVINARSKO OPREDELJEVANJE IN RAZUMEVANJE SOVRAŽNEGA GOVORA**

Povzetek. Ker v obstoječi mednarodni dostopni literaturi ne obstaja študija, ki bi razkrila, kako novinarji opredeljujejo in razumejo sovražni govor ter ga razlikujejo od napadalnega govora, skuša ta raziskava vsaj delno zapolniti raziskovalno vrzel. Intervjuji z novinarji osrednjih slovenskih medijev so s kvantitativno (analiza besedil) in kvalitativno analizo (kritična diskurzivna analiza) pokazali, da več kot tretjina intervjuvancev ne zna opredeliti sovražnega govora, preostali dve tretjini pa razlikujeta med konceptoma sovražnega in napadalnega govora. Raziskava je tudi pokazala, da imajo intervjuvanci skrajno negativno stališče do sovražnega govora ter ga prevladujoče povezujejo s sovražnostjo in nasilnostjo.

Ključni pojmi: novinarstvo, sovražni govor, napadalni govor, svoboda govora, kritična diskurzivna analiza, analiza vsebine

Uvod

Številni avtorji (npr. Kuzmanić, 1999; Leskošek, 2005, 2006; Dragoš, 2006; 2007; Vezjak, 2006) opozarjajo na pogostost in samoumevnost rabe sovražnega govora v Sloveniji. Drugi spet – npr. pravnik Andraž Teršek v intervjuju za Večer (Stepišnik, 2006: 48) – trdijo, da je glavni problem rabe sovražnega govora v Sloveniji neznanje, ki se kaže v zamenjevanju sovražnega govora z napadalnim govorom. Po van Dijk (1991; 2000) so v današnji medijsko zasičeni družbi za rabo sovražnega govora v družbi poleg politikov odgovorni predvsem novinarji, saj so njihovi prispevki temeljni vir posameznikovega znanja, stališč in ideologij o družbi. Zato se nam porajajo vprašanja o novinarskem poznavanju in razumevanju sovražnega govora: ali novinarji vedo, kaj je sovražni govor, kako ga razumejo in razlikujejo od napadalnega govora.

* Dr. Karmen Erjavec, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

Čeprav je sovražni govor eno najmočnejših sredstev diskriminacije, je področje sovražnega govora zelo slabo raziskano (Leskošek, 2005: 25). Še posebej pomanjkljivo je raziskano novinarsko razumevanje sovražnega govora, saj na področju novinarske rabe sovražnega govora prevladujejo le analize novinarskih prispevkov (npr. Thompson, 1995; Kuzmanič, 1999; Erjavec in dr., 2000; Skopljanac Brunner in dr., 2000; Zavratnik Zimic, 2003; Markovčič, 2004). Ker v obstoječi mednarodni dostopni literaturi ni študije, ki bi razkrila, kako novinarji opredeljujejo sovražni govor, skuša ta raziskava vsaj delno zapolniti raziskovalno vrzel. Za ta namen bomo intervjuvali novinarje osrednjih slovenskih medijev (Delo, Dnevnik, Večer, Žurnal24, RTV Slovenija, POP TV). Da bi dobili posplošene, obenem pa poglobljene rezultate, bomo novinarske opredelitve sovražnega govora analizirali s kvantitativno (analiza vsebine) in kvalitativno metodo (kritična diskurzivna analiza).

V prvem poglavju predstavljamo teoretsko ogrodje, iz katerega bomo izpeljali raziskovalno vprašanje. Po opisu metod in podatkov bomo predstavili rezultate kvantitativne in kvalitativne analize, ki jih bomo v zadnjem poglavju povezano interpretirali in oblikovali novinarsko opredelitev sovražnega govora ter razlike v razumevanju sovražnega in napadalnega govora.

Teoretično ogrodje

Razprava o sovražnem govoru je neposredno povezana z razpravo o svobodi govora in demokracije. Da bi preprečili vmešavanje države v proces opredeljevanja meril sprejemljivosti javnega govora, so predstavniki liberalnega in proceduralnega razumevanja demokracije oblikovali skoraj absolutni pogled na svobodo govora (Dworkin, 1994). Eden od glavnih predstavnikov tega pristopa John Stuart Mill (1859/1985) pa ni branil svobode govora le pred cenzuro države, ampak je argument o absolutni svobodi govora uporabil tudi z namenom obrambe pred stigmatizacijo posameznikov, ki v določeni razpravi izražajo nasprotno stališče od prevladujočega. Absolutno razumevanje svobode govora je najbolj jasno izraženo v prvem amandmaju ameriške ustave: »Kongres ne sme oblikovati nobenega zakona /.../, ki bi omejil svobodo govora ali tiska.« Tradicija individualizma in libertarizma temelji na prepričanju, da je svoboda govora »sveta«, a pri tem zanemarja morebitne posledice rabe sovražnega govora (Butler, 1997), saj temelji na rigidni dihotomiji med trgom idej na eni strani in družbenimi dejanji na drugi strani, ker predpostavlja, da med idejami in dejanji ni povezave.

Libertarni model svobode govora je v ZDA prevladoval do osemdesetih let prejšnjega stoletja, ko so na univerzah in drugih javnih institucijah postali bolj pozorni na rabo sovražnega govora v njihovem okolju. Nekatere javne institucije so se odzvale na povečano rabo sovražnega govora s prepovedjo rabe, kar je v strokovni javnosti sprožilo burne odzive (Dworkin, 1994). Kot

opozicija libertarnemu pogledu se je oblikovala kritična rasna teorija. Njena ključna predstavnica Mari Matsuda je v kritiki prvega amandmaja ameriške ustave zapisala: »Prvi amandma dovoljuje, da ljudje svobodno razmišljajo in govorijo vse, kar želijo, celo nezamisljivo. Zagovarjajo lahko konec demokracije, zaščiteno je tudi izražanje idej o rasni inferiornosti ali sovraštvu do drugih ras« (1993: 31–31).

Argument za bolj premišljeno razumevanje svobode govora in sovražnega govora ponuja tudi »Popperjev paradoks strpnosti«. Po Poppru (1965: 265) odprta in strpna družba ne more preživeti, če je strpnost neomejena: »Če razširimo neomejeno strpnost tudi na tiste, ki so nestrpni, in če nismo pripravljeni braniti strpne družbe pred napadi nestrpnežev, bodo strpneži uničeni in z njimi tudi strpnost.« C. Mouffe (2005: 120), ki sicer izhaja iz druge politološke paradigme, je Popperjevo idejo še okrepila: »Demokracija ne more ščititi tistih, ki ne spoštujejo njenih temeljnih institucij kot legitimnih nasprotnikov.«

V nasprotju z individualiziranim in formaliziranim razumevanjem demokracije in svobode govora so številne demokratične države, ki temeljijo na tradiciji družbene odgovornosti, v ospredje postavile razumevanje demokracije kot procesa. Demokracija torej ni le metoda odločanja in volitev, ampak je del prakse vsakdanjega življenja in je povezana z vrednotami, kot so enakost, svoboda govora in družbena odgovornost. Takšen pogled na demokracijo je spodbudil razvoj razumevanja svobode govora v relativnem smislu (Lichtenberg, 1990). Večina evropskih držav ter npr. Kanada, Brazilija, Avstralija in Nova Zelandija so na podlagi takšnega razumevanja sprejele strožjo zakonodajo omejevanja sovražnega govora, ki temelji različnih zgodovinskih izkušnjah, na primer, v Franciji in Nemčiji na antisemitizmu, v Indoneziji in Indiji na kritiki dominantnih religiozних skupin ipd.

Matsuda (1993: 17), ki analizira sovražni govor iz rasne perspektive, v sovražni govor vključuje naslednje značilnosti: 1) sporočilo vključuje rasno inferiornost, 2) sporočilo je namenjeno zgodovinsko zatiranim skupinam, 3) sporočilo vključuje preganjalen, sovražen in ponižujoč pomen. Številni sodobni kritiki kritične rasne teorije (npr. Greenawalt, 1995; Zingo, 1998) poudarjajo, da sovražni govor ne vključuje le rasne sovražnosti, ampak je mehanizem podrejanja, ki ustvarja vzdušje strahu, zastraševanja, nadlegovanja in diskriminacije proti katerikoli skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih. Sovražni govor lahko torej razumemo kot posplošujočo obliko izražanja, ki ne meri na točno določeno osebo, in je v celoti ali delno motivirana na osnovi rasnih, etničnih, religiozних, spolnih, političnih in drugih predsodkov, ki temeljijo na osebnih okoliščinah, kar pomeni, da je diskriminatoren (Završnik, 2006). Pojavlja se lahko v različnih oblikah, kot ustno izrečena ali pisana beseda. Sovražni govor je torej namenski govor, uporabljen, da bi razvnel čustva, očrnil izločeno

družbeno skupino, zadal trajno in nepopravljivo škodo nasprotniku (Whillock, 1995: 36). Pri pripisovanju odgovornosti za sovražne besede se običajno izhaja iz implicitne predpostavke, da so sovražne besede oblika nasilja. Sovražni govor lahko povzroča škodo posameznikom, skupinam in celotni družbi (Nemes, 2002). Pri posamezniku se posledice kažejo v žalosti, bolečini, stiski, izgubi samozavesti, strahu, sramu, ponižanju, izolaciji in prizadetemu dostojanstvu, pri skupini pa v njeni družbeni neenakopravnosti, ko se predstavnike skupine utiša in nimajo občutka, da lahko svobodno participirajo v skupnosti (ibid.). Da je sovražni govor povzročil posledice, v prvi vrsti odloči sama žrtev. Toda, čeprav žrtev sovražnega govora poroča o svojih negativnih čustvenih posledicah, se incident sovražnega govora vedno ocenjuje na podlagi konteksta, v katerem se je zgodil. Pogosto žrtev opredeli sovražni govor kot manj škodljiv, če je izrečen v zasebnosti in ne v javnosti (Cowan in Hodge, 1996), če se žrtev ne odzove (Cowan in Mattrick, 2002) in če se storilec opraviči (McClelland in Hunter, 1992).

Čeprav problema opredelitve sovražnega govora ne more rešiti zakonodaja – omejevanje kompleksnih vprašanj o ne/sovraštvu zgolj na pravno vprašanje je adiaforno in pravni red je vzpostavljen konsenzualno od zunaj kot rezultat različnih interesov (Dragoš, 2006: 26) –, je v razpravi o sovražnem govoru treba poznati tudi (slovenski) zakonodajni okvir. V kazensko-pravnem pogledu je treba ločevati izraze sovraštva in nestrpnosti, usmerjene proti skupinam, ki se razlikujejo od drugih na podlagi rase, nacionalne pripadnosti, vere ali spolne usmerjenosti, od izrazov, usmerjenih proti konkretnim posameznikom. Oboje je kaznivo, vendar je prvo ocenjeno kot družbeno bolj nevarno, zato se preganja po uradni dolžnosti, za dejanja proti posameznikom pa morajo kazenske postopke začeti sami (Rovšek, 2011). Kazenski zakonik (2008) v 297. členu določa kazensko odgovornost za tiste, ki javno spodbujajo sovraštvo, nasilje ali nestrpnost. Kaznuje se, kdor javno spodbuja ali razpihuje narodnostno, rasno, versko ali drugo sovraštvo, razdor ali nestrpnost. Podlage za pregon je razširil tudi na javno spodbujanje k neenakopravnosti zaradi telesnih ali duševnih pomanjkljivosti ali spolne usmerjenosti. Po Kazenskem zakoniku se kaznuje tudi, kdor javno širi ideje o večvrednosti ene rase nad drugo ali daje kakršnokoli pomoč pri rasistični dejavnosti ali zanika, zmanjšuje pomen, odobrava, omalovažuje, smeši ali zagovarja genocid, holokavst, agresijo ali druga kazniva dejanja zoper človečnost. Kadar so izrazi nestrpnosti in sovraštva usmerjeni proti določenemu posamezniku, gre za kaznivo dejanje zoper čast in dobro ime, pregon pa se začne z zasebno tožbo (ibid.). Kazenski zakonik ta kazniva dejanja opredeljuje v osemnajstem poglavju, in sicer kot kazniva dejanja razžalitve, obrekovanja, žaljive obdolžitve, opravljanja in očitanja kaznivega dejanja z namenom zaničevanja.

Kadar gre za uredniško oblikovane vsebine v skladu z Zakonom o medijih (2006), ima posameznik pravico do popravka. Zakon v 8. členu

prepoveduje spodbujati k narodni, rasni, verski, spolni ali drugi neenakopravnosti ter k nasilju in vojni ter izzivati narodnostno, rasno, versko, spolno ali drugo sovraštvo in nestrpnost z razširjanjem programskih vsebin. Kršitve prepovedi so sankcionirane kot prekršek, če so storjene z oglaševanjem v medijih.

Ker je definicija sovražnega govora, ki bi v celoti obsegala vse oblike in hkrati zaradi dovolj velike konkretnosti onemogočala zlorabe, nemogoča, Završnik (2006: 85) trdi, da je le minuciozna izdelava pravnih meril sodne prakse pri definiranju sovražnega govora lahko zagotovilo svobode in hkrati omejitev nasilja.

Po Salecovi (1997) regulacija sovražnega govora vedno vključuje sistem etičnega življenja, ki je kulturno določen. Ne obstaja univerzalna regulacija sovražnega govora, saj zakonodajni okvir vedno upošteva odziv določene družbe na nasilje. Zato tudi ni jasnega in enostavnega odgovor na vprašanje, kako regulirati sovražni govor. Ker je jezik lahko istočasno nadzorovan in nenadzorovan, nadzora nad njim ne moremo vnaprej načrtovati. Vendar pa podporniki in nasprotniki regulacije tega ne upoštevajo in trdijo, da obstaja samo dilema, ali ste za regulacijo sovražnega govora ali proti njej. Dilema sovražnega govora je le ena od antinomij sodobne družbe, ki ne ponuja kulturno in časovno nespremenljivega odgovora.

Jasne meje med sovražnim in napadalnim govorom ni. Lawrence (1993: 74) je poskušal govora natančno opredeliti in zapisal, da je napadalni govor »nespodoben, nevljuden ali osebno žaljiv«, medtem ko sovražni govor »žali na podlagi številnih kulturno pogojenih predsodkov o skupinski inferiornosti«. Medtem ko ima napadalni govor le negativen konotativni pomen, gre sovražni govor korak naprej ter napada bistvo posameznikovega prepričanja in identitete.

Napadalni govor se pogosto pojavlja v obliki kletvic, ki šokirajo tiste, ki ga slišijo ali preberejo (Anderson in Trudgill, 1990). V zahodni družbi srednjega in višjega razreda je njegova raba tabu (De Klerk, 1991; 1992). Vse kulture imajo določene besede, ki so domnevno prepovedane in običajno povezane s »telesnimi funkcijami ali vidiki kulture, ki je sveta« (De Klerk, 1992: 277).

Opredelevitev napadalnega govora je vedno kontekstualno in spolno določena. Raziskave o rabi napadalnega govora kažejo, da so ženske na splošno bolj občutljive na rabo napadalnega govora kot moški (Baird in dr., 1995). Zapisan napadalni jezik je običajno označen kot bolj nasilen od govornega (Mulac, 1976).

Vse prej navedene raziskave opozarjajo, da je zaradi kulturne in kontekstualne umeščenosti napadalni govor prav tako težko opredeliti kot sovražni govor. Ker sovražni govor pušča čustvene posledice, je treba med njima razlikovati. Vzpostavitev razlikovanja je pomembna tudi zaradi

pravnih in družbenih posledic. Še posebej pomembno je, da razlikovanje vzpostavijo novinarji, ki ustvarjajo enega od najvplivnejših javnih diskurzov. Ta je po van Dijk (2000: 37) še posebej vpliven takrat, ko občinstvo nima alternativnih virov informacij, ko v družbi vlada soglasno sprejeto negativno stališče do marginalnih skupin ter ko so te skupine in njihovi zagovorniki prešibki, da bi v javnosti predstavili svoje mnenje. Z analizo novinarskega razumevanja sovražnega govora in njegovega razmejevanja od napadalnega govora lahko dobimo boljši vpogled v problematiko novinarske (re)produkcije sovražnega govora. Da bi razumeli konceptualizacijo sovražnega govora, si zastavljamo naše osnovno raziskovalno vprašanje: kako novinarji razumejo sovražni govor in ga razlikujejo od napadalnega.

Metoda

Za namen te raziskave smo 128 novinarjem petih najbolj branih slovenskih dnevnih časopisov, tj. Slovenske novice, Žurnal24, Delo, Večer in Dnevnik (Nacionalna raziskava branosti, 2011), in treh osrednjih televizijskih programov (POP TV, Kanal A in TV Slovenija) po elektronski pošti junija in septembra 2011 poslali polstrukturiran poglobljeni intervju. Ker so predhodne kvantitativne raziskave (npr. Poler Kovačič in dr., 2010) pokazale, da se slovenski novinarji zelo slabo odzivajo na ankete, ki so bile poslane po običajni pošti in objavljene na internetu, smo se odločili za vprašanja, ki smo jih poslali na službeni elektronski naslov. Izbrali smo novinarje, ki sporočajo o dogodkih/situacijah v notranji politiki, kriminalu in športu, saj se na teh področjih najpogosteje objavljajo novinarski prispevki s sovražnim govorom (van Dijk, 2000). Odzivnost intervjuvancev je bila razmeroma šibka, saj je anketo izpolnilo le 59 %, tj. 76 novinarjev. Med njimi je bilo 71 % (54) žensk in 29 % (22) moških; večina anketirancev je bila stara od 25 do 40 let (89 %) in imela dokončano visokošolsko izobrazbo (82 %).

Poleg osnovnih demografskih podatkov (spol, starost, izobrazba in medij) je anketa vključevala dve odprti vprašanji: vsak intervjuvanec je bil naprošen, da opredeli sovražni in napadalni govor.

Za analizo odgovorov smo najprej izbrali kvantitativno metodo, tj. analizo vsebine. Študije analize vsebine se pogosto osredotočajo na analizo idej ali dogodkov z namenom, da bi razkrile, kako so ti konceptualizirani (Krippendorff, 1980). V tej raziskavi se osredotočamo na distribucijo značilnosti, pripisanih sovražnemu in napadalnemu jeziku. Z analizo vsebine bomo skušali razkriti, ali se merila/značilnosti, ki so jih intervjuvanci v opredelitvi pripisali sovražnemu govoru, razlikujejo od tistih, ki so jih pripisali napadalnemu govoru.

Z branjem opredelitev smo oblikovali osem kategorij meril sovražnega in napadalnega govora, ki smo jih v nadaljevanju kodirali kot *žrtev*, *učinki*

sporočila, namen, vsebina sporočila, značilnosti govorca, značilnosti prejemnika, ne vem in drugo. Nobena opredelitev napadalnega govora ni vključevala značilnosti prejemnika. Opredelitev smo kodirali kot kategorija *žrtev*, če se je intervjuvanec v opredelitvi osredotočil na določeno osebo ali družbeno skupino, na katero se nanaša napadalni ali sovražni govor, na primer: »To je komunikacija, ki je usmerjena na določeno skupino.« Opredelitev je bila kodirana kot *učinki sporočila*, če je intervjuvanec zapisal, da sovražni ali napadni govor vpliva na ljudi na različne načine, npr. povzroči bolečine, spremeni stališča in čustveno stanje, na primer: »Ta jezik povzroči strah med občinstvom.« Opredelitev je bila kodirana kot *vsebina sporočila*, če je intervjuvanec v ospredje postavil vsebino sporočila, na primer: »Sovražni govor je vsaka komunikacija, ki vključuje sovražni jezik, ki je lahko zapisan ali govorjen.« Opredelitev je bila kodirana kot *namen*, če se je intervjuvanec osredotočil na cilj(e) določenega govora, na primer: »Sovražni govor želi ustvariti klimo sovražnosti v družbi.« Opredelitev intervjuvancev je bila kodirana kot kategorija *značilnosti govorca*, če se je intervjuvanec v opredelitvi osredotočil na značilnosti govorca, na primer: »Sovražni govor govorijo ljudje, ki niso odprti za poglede drugih ljudi.« Opredelitev je bila kodirana kot *značilnosti prejemnika*, če je intervjuvanec zapisal, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je izjava sovražni govor ali napadalni govor, na primer: »Ali je nek govor sovražni, določa prejemnik.« Opredelitev intervjuvancev je bila kodirana kot kategorija *ne vem*, če je intervjuvanec jasno zapisal, da ne zna odgovoriti na vprašanje ali da ne pozna tega termina, na primer: »Ne poznam te besede.« Opredelitev je bila kodirana kot kategorija *drugo*, če je intervjuvanec zapisal pomen, ki ni bil v okviru obravnavane teme, na primer: »Sovražni govor pomeni, da sem prisiljen govoriti, da govorim proti lastni volji.« Za analizo statistično značilnih razlik med sovražnim in napadalnim govorom smo izvedli hi-kvadrat test (χ^2 test).

Da bi bolj poglobljeno odgovorili na raziskovalno vprašanje, kako novinarji razumejo sovražni govor, smo izvedli tudi kritično diskurzivno analizo (gl. Fairclough, 1995; Van Dijk, 1991), in sicer analizo ključnih besed. Ključna naloga raziskovalca je, da v preučevanem diskurzu prepozna termine, ki usmerjajo diskurzivno pozornost na določen del družbenega sveta (Fowler, 1991: 82). Vsaka družbena raba besed vključuje izbiro besed ali – z drugimi besedami – »izbor ene besede namesto druge ima vedno kontekstualen vzrok« (Van Dijk, 2000: 39). Z analizo ključnih besed smo želeli prepoznati, kakšno besedišče so uporabili novinarji, ko so opredeljevali sovražni govor.

Rezultati

Med rezultati bomo najprej predstavili tiste, ki smo jih dobili s kvantitativno raziskavo.

Rezultati kvantitativne raziskave

Eden od ciljev te študije je bil ugotoviti, kako novinarji osrednjih slovenskih medijev razlikujejo med sovražnim in napadalnim govorom. Ker so intervjuvanci navedli opredelitve, ki so vključevale različna merila oz. kategorije, je bilo kodiranih 370 opredelitev za napadalni govor in 667 za sovražni govor, skupaj 1037 opredelitev.

18 opredelitev *sovražnega govora* (5,7%) ni sodilo v obravnavano temo. V šestih odgovorih (1,9%) so intervjuvanci zapisali, da ne znajo odgovoriti na vprašanje, kaj je sovražni govor. Če pogledamo obe kategoriji skupaj, lahko ugotovimo, da 24 intervjuvancev (31,5%) ni znalo navedsti niti enega merila sovražnega govora. Drugi novinarji so v opredelitvi sovražnega govora najpogosteje navedli merilo *vsebina sporočila*. Takšnih sta bili 202 opredelitvi oz. 64,3% odgovorov. Drugo merilo po pogostosti so bili *učinki govora* (148 opredelitev oz. 47,1%), sledijo mu *namen* (117 opredelitev oz. 37,3%), *žrtev* (98 opredelitev oz. 31,2%), *značilnost govorca* (65 opredelitev oz. 20,7%) in *značilnost prejemnika* (13 opredelitev oz. 4,1%).

Tabela 1: KONCEPTUALIZACIJA NAPADALNEGA IN SOVRAŽNEGA GOVORA

	Sovražni govor		Napadalni govor	
	Pogostost	Delež (%)	Pogostost	Delež (%)
Žrtev	98	31,2	20	9,4
Učinki sporočila	148	47,1	103	48,6
Vsebina sporočila	202	64,3	154	72,6
Namen	117	37,3	32	15,1
Značilnosti govorca	65	20,7	35	16,5
Značilnosti prejemnika	13	4,1	0	0
Ne vem	6	1,9	9	4,2
Drugo	18	5,7	17	13,2

Sedemnajst opredelitev *napadalnega govora* (13,2%) ni sodilo v obravnavano temo. Devet intervjuvancev (4,2%) je zapisalo, da ne zna odgovoriti na vprašanje, kaj je napadalni govor. Če pogledamo obe kategoriji skupaj, lahko trdimo, da 26 intervjuvancev (34%) ni znalo navedsti niti ene prvine oz. merila napadalnega govora. Drugi novinarji so v opredelitvi napadalnega govora najpogosteje navedli merilo *vsebina sporočila*. Takšnih je bilo 154 opredelitev oz. 72,4% odgovorov. Drugo merilo po pogostosti so bili *učinki govora* (103 opredelitev oz. 48,6%), ki mu sledijo *značilnost govorca* (35 opredelitev oz. 15,6%), *značilnost prejemnika* (33 opredelitev oz. 15,6%), *namen* (32 opredelitev oz. 15,1%) in *žrtev* (20 opredelitev oz. 9,4%).

Da bi ugotovili, ali intervjuvanci razlikujejo med konceptualizacijama sovražnega in napadalnega govora, smo izvedli hi-kvadrat test, ki je pokazal $p < 0.001$, da se percepcija konceptov statistično značilno razlikuje.

Rezultati kvalitativne raziskave

Osrednji cilj študije je bil razkriti, kako novinarji razumejo sovražni govor. Če smo v prvem koraku ugotovili, katera so osnovna merila opredelitve sovražnega in napadalnega govora, v nadaljevanju z analizo ključnih besed razkrivamo pomen teh meril. Najprej predstavljamo besede, ki so označevale največkrat navedeno merilo, tj. vsebino sporočila.

Vsebino sporočila sovražnega govora so intervjuvanci prevladujoče opisovali z rabo besed, ki označujejo jezik sovražnega govora. Tako so tavitološko zapisali, da sovražni govor vključuje *sovražni jezik* in njegove sopomenke, kot so *grozeč*, *nevaren* in *nenaklonjen jezik*. Uporaba sovražnega jezika je pričakovana, saj so intervjuvanci pri opisu izhajali iz samega sovražni govor. Tipičen primer: »Sovražni govor vključuje sovražni jezik.« Nekateri intervjuvanci so za opis jezika sovražnega govora uporabili besedne zveze, ki ustvarjajo pomen uporabe sile, tj. nasilni jezik. Pri tem ni mišljena uporaba fizične sile, ampak simbolne. Intervjuvanci torej razumejo sovražni govor kot obliko simbolnega nasilja. Tipičen primer: »Sovražni govor vključuje nasilni jezik, ki rani žrtve.« Intervjuvanci so vsebino sporočila opisali tudi kot rabo dehumanizirajočih metafor, na primer *živalski jezik* (tipičen primer: »Gre za rabo živalskega jezika, za opis ljudi kot golazen, mrčes.«), *vojaški jezik* (tipičen primer: »Govorec sovražnega jezika uporablja vojaške besede proti ljudem, ki jih ne mara. Predstavlja jih kot sovražnike, ki jih želi uničiti.«), *jezik bolezni* (tipičen primer: »Ljudje so obravnavani z jezikom bolezni, saj se jih prikazuje kot tiste, ki so potrebni zdravljenja. Ti ljudje so predstavljeni kot nekakšno bolno tkivo družbe.«). Z uporabo navedenih pridevniških in samostalniških prilastkov, s katerimi so označevali jezik sovražnega govora, so intervjuvanci izražali negativno stališče do sovražnega govora, saj so ustvarili pomen, da sovražni govor temelji na za človeka nedostojnem jeziku. Poleg značilnosti jezika so novinarji vsebino sporočila opredelili tudi na podlagi mnenja, ki ga vključuje sovražni govor. Tako so vsebino sporočila označevali kot stereotipno ali predsodkovno z naslednjimi besedami oz. besednimi zvezami: *stereotipi*, *predsodki*, *neuteemeljeno mnenje*, *namišljeno negativno mnenje*, *subjektivno vrednostno mnenje brez argumentov*, *posplošene sodbe*, *poenostavljena stališča*. Analiza primerov, s katerimi so intervjuvanci pojasnili stereotipe in predsodke, je pokazala, da intervjuvanci ne ločijo stereotipov od predsodkov, saj so pri pojasnjevanju obeh terminov navajali primere stereotipov. Tako npr. izjava »Sovražni govor temelji na predsodkih o ljudeh, kot so posplošena mnenja

o Romih« vključuje opredelitev stereotipov (»posplošena mnenja«) o določeni rasni skupini (»Romi«), ne vključuje pa močnih čustev, ki so ključna značilnost predsodkov.

Pri vključitvi učinkov sporočila so intervjuvanci prevladujoče navajali negativne družbene učinke: *vzpostavitev stanja/vzdušja/atmosfere sovražnosti* (tipičen primer: »Sovražni govor povzroča vzdušje sovražnosti.«), *nasilja* (tipičen primer: »Sovražni govor ustvarja atmosfero nasilja, ki se lahko hitro sprevrže v dejansko nasilje.«), *strahu* (tipičen primer: »Ta govor povzroči ozračje strahu med občinstvom.«), *nestrpnost* (tipičen primer: »Gre za to, da v družbi vlada nestrpnost.«) v družbi. Trije intervjuvanci so navedli tudi *ustvarjanje neenakopravnosti med ljudmi*. Tipičen primer: »Sovražni govor ustvarja neenakopravnost med ljudmi.« Vsi ti opisi označujejo skrajno negativen učinek sovražnega govora na družbo. Intervjuvanci niso navedli niti enega primera, v katerem bi navedli pozitiven učinek rabe sovražnega govora. Samo nekaj intervjuvancev je navedlo učinke sovražnega govora na posameznika. Štirje intervjuvanci so kot učinek navedli *čustveno bolečino posameznika*, trije med njimi pa so poudarili *strah*. Tipičen primer: »Tak govor sproži čustveno bolečino, predvsem strah.«

Namen sovražnega govora se prevladujoče kaže z uporabo besed *namen* (tipičen primer: »Sovražni govor ima namen, da poudari razlike med skupinami.«) in *namenski* (tipičen primer: »Ta sovražni govor je namenski.«) ter njunimi sopomenkami, kot na primer *premišljen* (tipičen primer: »Sovražni govor je premišljen.«). Pogosto je bil namen opredeljen skupaj s pridevnikoma *sovražen/sovražni* kot *sovražen/sovražni namen*, na primer: »Govorec ima sovražen namen, tj. želi škodovati ljudem, proti katerim govori.« Na opisni ravni se namen prevladujoče kaže z uporabo besed, ki izražajo *spodbujanje sovraštva, nasilja* ali *nestrpnosti*. Tipičen primer: »Gre za komunikacijo, ki želi spodbujati sovraštvo, nasilje ali nestrpnost.« Intervjuvanci so pogosto uporabili besede, ki izražajo namen *ponižati ljudi*. Tipični primeri: »Gre za to, da se poniža ljudi.«, »Govorec želi ponižati ljudi, ki jih ne mara.«, »Bistvo je želja po degradaciji ljudi.«, »/Ž/eli se postaviti skupino ljudi v podrejen položaj.«, »/H/oče prikazati osebo kot tretjerazredno bitje«. Navajali so tudi, da je namen sovražnega govora *odvzeti dostojanstvo* (tipičen primer: »Sovražni govor želi posamezniku odvzeti dostojanstvo.«), *razčlovečiti* (tipičen primer: »Govorec želi nekoga razčlovečiti, prikazati kot nečloveka, žival, hudiča.«) in *simbolno uničiti* (tipičen primer: »Sovražni govorec skuša drugega simbolno uničiti.«). Uporaba besed za opis namena sovražnega govora kaže, da intervjuvanci niso navedli nobenega pozitivnega namena sovražnega govora, le skrajno negativne.

Žrtev so intervjuvanci opisovali kot posameznika ali skupino, proti kateri je sovražni govor usmerjen. Intervjuvanci so navajali, da je sovražni govor *usmerjen proti določeni skupini* (na primer: »Komunikacija, ki je usmerjena

na določeno skupino.«) in tudi proti konkretnemu posamezniku, ki pa ni bil jasno poimenovan, le tавтолоško, kot *oseba, ki jo govorec sovraži* (na primer: »Sovražni govor je usmerjen proti osebi, ki jo govorec sovraži.«). Tako intervjuvanci ne razumejo sovražnega govora le kot govora proti določenim skupinam, temveč tudi kot govor proti posameznikom. Nekateri intervjuvanci so jasno poudarili, proti katerim skupinam je usmerjen sovražni govor. Pri tem so poimenovali določene etnične skupine, prevladujoče *pripadnike bivših jugoslovanskih republik* (tipičen primer: »To je govor, ki je usmerjen proti pripadnikom bivših jugoslovanskih republik, češ da so manjvredni.«), rasne skupine, prevladujoče *Rome* (tipičen primer: »Gre za govor proti Romom, da so manjvredni od večinskega prebivalstva.«), določeno spolno usmerjenost, prevladujoče *homoseksualce* (tipičen primer: »V Sloveniji je to govor proti homoseksualcem, sploh pri sprejemanju družinske zakonodaje.«). To navajanje kaže, da so intervjuvanci kot žrtev navajali družbene skupine iz slovenskega konteksta. En intervjuvanec je opredelil sovražni govor kot *govor proti ljudem, ki imajo telesne ali duševne pomanjkljivosti*: »Spomnim se govora proti ljudem, ki imajo telesne ali duševne pomanjkljivosti.« Dva intervjuvanca sta navedla skupini, ki nista omenjeni v Kazenskem zakoniku (2008), in sicer *starejše* (»Danes je to govor proti starejšim, ki so predstavljeni kot strošek v tej družbi.«) in *ženske* (»Sovražni govor je nestrpni govor proti ženskam, npr. govor Ruparja v parlamentu.«).

Pri opisu značilnosti govorca so intervjuvanci uporabljali besede, ki so označevale govorca oz. govorce. Govorce so opisovali kot *nasilne* (tipičen primer: »Sovražni govor uporabljajo nasilni ljudje, ki vedno nekaj provocirajo.«) in *sovražne* (tipičen primer: »Govorec je sovražen.«). Govorci so bili tudi slabšalno opisani kot *manipulativni*, saj naj bi izrabljali sovražni govor za politični dobiček (na primer: »Sovražni govor uporabljajo manipulativni ljudje, kot je Jelinčič, ki ga izrablja za svoj politični profit.«). Nekateri intervjuvanci so poimensko imenovali govorce, ki spadajo med »desne« politike: Zmago Jelinčič (14), Branko Grims (4), Janez Janša (3), Pavel Rupar (2) in Boris Popovič (1). Govorci sovražnega govora naj bi imeli avtoritarne značilnosti (Flanagan in Lee, 2003), kot je *nestrpnost do drugačnih* (tipičen primer: »Gre za izjavljanje ljudi, ki so nestrpni do tistih, ki so drugačni.«), *zaprtost za poglede drugi ljudi* (tipičen primer: »Sovražni govor uporabljajo ljudje, ki niso odprti za poglede drugih ljudi.«), prepričanje v lasten *dostop do edine resnice* (tipičen primer: »Sovražni govor govorijo ljudje, ki mislijo, da imajo samo oni dostop do edine resnice.«). Raba besed za opis značilnosti govorca kaže, da so jih intervjuvanci označili izključno negativno, predvsem kot sovražne in nasilne.

Intervjuvanci so opisali značilnosti prejemnika tako, da so navedli, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je sporočilo sovražni govor. Na primer: »Ali je neka izjava sovražni govor, določa prejemnik.«

Intervjuvanci so navajali tudi vsebine, ki ne spadajo v okvir obravnavane teme. Pri tem so sovražni govor razumeli kot *prisilni govor* (tipičen primer: »Sovražni govor pomeni, da sem prisiljen imeti govor, proti lastni volji.«), *neprijazen govor* (tipičen primer: »To je neprijazen govor, saj govorec kriči.«), *vojno propagando* (tipičen primer: »Pri sovražnem govoru gre za vojno propagando, saj večina teh govorov politikov vodi v vojno.«).

Sklep

Sovražni govor je problem sodobne družbe, saj na individualni, skupinski in družbeni ravni povzroča različne negativne posledice. Pogoj za omejitev rabe sovražnega govora v družbi je poznavanje in razumevanje sovražnega govora. Ta študija je prva med dostopno mednarodno literaturo na področju novinarske opredelitve sovražnega govora. Z analizo novinarske percepcije sovražnega govora je skušala razširiti obstoječe raziskave na področju novinarske rabe sovražnega govora ter preveriti uporabnost obstoječih opredelitev sovražnega in napadalnega govora. Ključni cilj te študije je bil ugotoviti, kako slovenski novinarji razumejo sovražni govor in ga razmejujejo od napadalnega govora.

Rezultati kažejo, da približno tretjina novinarjev ne zna opredeliti sovražnega govora. To je zaskrbljujoče, saj smo izbrali tiste novinarje, ki se vsaj občasno srečujejo s sovražnim govorom. Poleg tega so bila novinarjem vprašanja poslana po e-pošti, tako da so imeli možnost, da sami najdejo opredelitev sovražnega govora. Ker ima večina intervjuvancev visokošolsko izobrazbo, podatek posredno kaže, da se v času študija niso seznanili z opredelitvijo sovražnega govora, zato bi bilo treba tovrstne vsebine bolj vključiti v univerzitetni predmetnik.

Hi-kvadrat test (χ^2 test) je pokazal, da preostali dve tretjini razlikujeta med konceptualizacijama sovražnega in napadalnega govora. Raziskava je tudi pokazala, da ne obstajajo statistične značilne razlike po spolu, starosti in mediju. Tak rezultat lahko vsaj delno pripišemo majhnemu vzorcu intervjuvancev.

Opredelitve sovražnega govora tudi kažejo, da imajo intervjuvanci skrajno negativno stališče do sovražnega govora ter ga prevladujoče povezujejo s sovražnostjo in nasilnostjo. Nobeden intervjuvanec ni zapisal, da je proti regulaciji sovražnega govora. Intervjuvanci omejevanja sovražnega govora ne razumejo kot omejevanja svobode govora, stigmatizacije mnenjskih nasprotnikov ipd. Problema sovražnega govora ne razumejo v okviru libertarne tradicije razumevanja svobode govora, ampak bolj v relativnem smislu (Lichtenberg, 1990), ki temelji na regulaciji sovražnega govora.

Intervjuvanci so najpogosteje opredelili sovražni govor po merilu vsebine sporočila. Pri tem so prevladujoče navajali, da sovražni govor vključuje

določeno »vrsto« jezika, kot sta t. i. *sovražni* in *nasilni* jezik, nekateri pa so natančno navajali rabo dehumanizirajočih metafor ter poudarili, da sovražni govor vključuje stereotipe in predsodke, čeprav so predsodke napačno opredeljevali po značilnostih stereotipov.

Intervjuvanci so pogosteje navajali učinek sporočila v opredelitvah napadalnega jezika kot sovražnega govora, toda razlika ni velika. Sovražni in napadalni govor so opredelili na podlagi tega, kako vpliva na osebo ali skupino. Morda so intervjuvanci pisali na podlagi osebnih izkušenj ali pa predvidevali, kako bi sami izkusili sovražni ali napadalni govor. Pri vključitvi učinka sporočila so intervjuvanci prevladujoče navajali družbene učinke, kot vzpostavitev stanja sovražnosti, nasilja, strahu in nestrpnosti v družbi, navedli pa so tudi učinke na posameznika, kot je čustvena bolečina, prevladujoče strah. Zanimarili so skupinske učinke, kot je vzpostavitev družbene neenakopravnosti skupine.

Ni presenetljivo, da je večina intervjuvancev navedla ti dve merili opredelitve sovražnega govora (vsebina sporočila in učinki sporočila), saj ju vključuje večina kritičnih teorij sovražnega govora. Strokovnjaki pogosto opredeljujejo koncepte na podlagi tega, kaj je nek pojav in kako učinkuje. Novinarji so sledili temu načinu sklepanja.

Za intervjuvance je žrtev pomembnejša prvina opredelitve sovražnega govora kot napadalnega govora. To je merilo, ki ga vključuje kritična rasna teorija (Matsuda, 1993). Intervjuvanci naše študije poudarjajo, da je velika verjetnost, da je sovražni govor usmerjen proti točno določeni osebi ali skupini. Na ta način vzpostavljajo tudi ključno razliko med sovražnim in napadalnim govorom. Žrtev so intervjuvanci opisovali kot posameznika ali skupino, proti kateri je sovražni govor usmerjen. Pri opisu skupine so nekateri intervjuvanci poimenovali družbene skupine, ki v Sloveniji veljajo za marginalne: pripadnike bivših jugoslovanskih republik, Rome, homoseksualce, ljudi s telesnimi ali duševnimi pomanjkljivostmi. Dva intervjuvanca sta navedla tudi skupini, ki nista omenjeni v Kazenskem zakoniku (2008), to sta starejša generacija in ženske. Morda imajo intervjuvanci zasebne ali delovne izkušnje z diskriminacijo teh dveh velikih družbenih skupin, da so ju vključili v opis. Analiza odgovorov kaže, da se intervjuvanci strinjajo s tistimi avtorji (npr. Greenawalt, 1995; Lawrence, 1993; Zingo, 1998), ki opozarjajo, da opredelitev sovražnega govora ne more vključevati le nekaterih družbenih skupin, ampak je usmerjen proti kateremkoli posamezniku in skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih. Javna razpoznavnost je odvisna od družbenega konteksta.

Intervjuvanci so namen neprimerno pogosteje zapisali med opredelitve sovražnega govora kot med opredelitve napadalnega govora. V glavnem so ga opisovali kot spodbujanje sovraštva, nasilja in nestrpnosti. Ker je ta

besedna zveza zapisana v Kazenskem zakoniku v 297. členu (2008), predvidevamo, da so jo intervjuvanci prepisali. Zapisali so tudi besede, ki izražajo namen ponižanja ljudi, odvzema dostojanstva, razčlovečenja in simbolnega uničenja.

Značilnosti govorca so pogosteje vključene v opredelitvah sovražnega govora kot napadalnega govora. Intervjuvanci torej menijo, da je govorec bolj odgovoren za sovražni kot za napadalni govor. Večina obstoječih definicij sovražnega govora vključuje dejavnosti, ki temeljijo na prejemniku (npr. Greenawalt, 1995; Lawrence, 1993; Zingo, 1998). Pri opisu značilnosti govorca so intervjuvanci uporabljali besede, ki so označevale govorca oz. govorce. Slabšalno so jih opisovali kot sovražne, nasilne in manipulativne. Novinarji so poimensko imenovali le politike desno usmerjenih strank, prevladujoče so bili omenjeni predstavniki opozicije Pahorjeve vlade. To bi lahko pojasnili s prevladujočo rabo sovražnega govora predstavnikov opozicijskih strank ali z levo politično usmerjenostjo novinarjev. Za nobeno od teh razlag nimamo podatkov. Intervjuvanci so opisali govorce sovražnega govora kot avtoritarne osebnosti.

Kategorija značilnosti prejemnikov je bila prisotna samo v opredelitvah sovražnega govora. Intervjuvanci so opisali »značilnosti prejemnika« tako, da so navedli, da je prejemnik tisti, ki določa, ali je sporočilo sovražni govor. Za intervjuvance se razumevanje sovražnega govora razlikuje glede na osebo. Oseba lahko razume neko izjavo kot sovražno, četudi govorec ni imel takšnega namena. To pomeni, da strokovnjaki v opredelitev sovražnega govora verjetno nikoli ne bodo mogli vključiti vseh prvin, ki bi jih različni prejemniki razumeli kot sovražne.

Frekvenčni test kaže, da obstajajo razlike, kako novinarji konceptualizirajo termina sovražni in napadalni govor. Verjetnost, da bosta vključeni žrtev in značilnost prejemnikov, je večja v opredelitvi sovražnega govora. Čeprav novinarji podobno opredeljujejo sovražni in napadalni govor, lahko za večino intervjuvancev trdimo, da razlikuje med obema terminoma. Morda ne vedo, kako se razlikujeta, toda vedo, da sta to dve različni entiteti.

Prevladujoče opredelitve intervjuvancev kažejo, da sovražni govor vključuje naslednje značilnosti: 1) vsebina sporočila: sovražni govor vključuje sovražni in nasilni jezik ter temelji na stereotipih; 2) učinki sporočila: sovražni govor na družbeni ravni vzpostavlja stanja sovražnosti, nasilja, strahu in nestrpnosti, na osebni ravni pa povzroča čustveno bolečino; 3) žrtev: sovražni govor je usmerjen proti kateremukoli posamezniku ali skupini, ki je javno razpoznavna po barvi, religiji, etničnem izvoru, spolni usmeritvi in drugih značilnostih; 4) namen: sovražni govor skuša spodbujati sovraštvo, nasilje in nestrpnost; 5) značilnosti govorca: sovražni govor uporabljajo nasilni, sovražni in manipulativni ljudje, ki imajo značilnosti avtoritarne osebnosti; 6) značilnosti prejemnikov: prejemniki identificirajo sovražni govor.

Ker je ta študija prva na tem področju in ima številne omejitve, npr. majhen vzorec in zbiranje podatkov po e-pošti, bi morali znanstveniki nadaljevati s proučevanjem koncepta sovražnega govora. Raziskava je pokazala, da sta osnovna problema na obravnavanem področju neznanje in iz njega izhajajoča raznolikost opredelitve sovražnega govora. Zato je raziskovanje in razpravljanje o sovražnem govoru med novinarji in v širši družbi nujno. Ker se ljudje v razpravi lahko soočijo z dejstvom, da tudi besede povzročijo bolečino, je lahko eden od stranskih rezultatov takšne razprave in raziskave tudi večja strpnost.

LITERATURA

- Anderson, Lars in Peter Trudgill (1990): *Bad language*. Oxford, UK: Basil Blackwell Ltd.
- Baird, Carol L., Bensko, Nora L., Bell, Paul A., Viney, Wayne in William D. Woody (1995): Gender influence on perceptions of hostile environment sexual harassment. *Psychological Reports* 77 (1): 79-82.
- Butler, Judith (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Cowan, Gloria in Cindy Hodge (1996): Judgments of hate speech: The effects of target group, publicness, and behavioral responses of the target. *Journal of Applied Social Psychology* 26 (3): 355-374.
- Cowan, Gloria in Jon Mettrick (2002): The effects of target variables and setting on perceptions of hate speech. *Journal of Applied Social Psychology* 32 (2): 277-299.
- De Klerk, Vivian (1991): Expletives: Men only?. *Communication Monographs* 58 (2): 156-169.
- De Klerk, Vivian (1992): How taboo are taboo words for girls? *Language in Society* 21 (3): 277-289.
- Dragoš, Srečo (2006): Adiaforizacija govora. *Dialogi* 5-6: 22-29.
- Dragoš, Srečo (2007): Sovražni govor. *Socialno delo* 46 (3): 135-144.
- Dworkin, Ronald (1994): A New Map of Censorship, *Index on Censorship* 23 (1/2): 9-15.
- Dworkin, Ronald (1994): A New Map of Censorship. *Index on Censorship* 23 (1/2): 9-15.
- Erjavec, Karmen (2001): Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: the case of Slovenia. *Discourse & Society* 12 (6): 699-727.
- Erjavec, Karmen, Bašić-Hrvatina, Sandra in Barbara Kelb (2000): *Mi o Romih*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- Fairclough, Norman (1995): *Critical Discourse Analysis*. Boston: Addison Wesley.
- Flanagan, Scott C., & Lee, Aie-Rie (2003): The New Politics, Culture Wars, and the Authoritarian-Libertarian Value Change in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies* 36(3), 235-270.
- Fowler, Roger (1991): *Language in the News*. London, New York: Routledge.

- Greenawalt, Kent (1995): *Fighting words*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hanžek, Matjaž (2006): Razmišljanja o sovražnem govoru. *Dialogi* 5–6: 30–36.
- Kazenski zakonik. Ur. list RS, št. 55/2008 z dne 4. 6. 2008, dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=20082296>, 18. 5. 2011.
- Krippendorff, Klaus (1980): *Content Analysis: An introduction*. London: Sage.
- Kuzmanič, Tonči (1999): *Bitja spol strešice: slovenski rasizem, šovinizem in seksizem*. Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia.
- Lawrence, Charles R. III (1993): If he hollers let him go: Regulating racist speech on campus. V M. J. Matsuda, C. R. Lawrence III, R. Delgado in K. W. Crenshaw (ur.), *Words that wound: Critical race theory, assaultive speech, and the First Amendment*, 53–88. Boulder, CO: Westview Press.
- Leskošek, Vesna (2006): Pedofile na vile? *Dialogi* 5–6: 37–44.
- Leskošek, Vesna (ur.) (2005): *Mi in oni: Nestrpnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Lichtenberg, Judith (1990): Foundations and Limits of Freedom of the Press. V J. Lichtenberg (ur.), *Democracy and the Mass Media*, 102–36. New York: Cambridge University Press.
- Markovčič, Ines (2004): »Oni«: analiza medijskega diskurza. *Monitor ISH* 6 (1): 123–138.
- Matsuda, Mari J. (1993): Public Response to Racist Speech: Considering the Victim's Story. V M.J. Matsuda, C.R. Lawrence III, R. Delgado in K.W. Crenshaw (ur.), *Words That Wound: Critical Race Theory, Assaultive Speech and the First Amendment*, 17–52. Boulder, CO: Westview Press.
- McClelland, Kent in Christopher Hunter (1992): The perceived seriousness of racial harassment. *Social Problems* 39 (1): 92–107.
- Mill, John Stuart (1985/1859): *On liberty*. London: Penguin Books.
- Mouffe, Chantal (2005): *On the Political*. London: Routledge.
- Mulac, Anthony (1976): Effects of obscene language upon three dimensions of listener attitude. *Communication Monographs* 43 (3): 300–307.
- Nacionalna raziskava branosti 2011. Dostopno preko <http://www.nrb.info/podatki/index.html>. 10. 5. 2011.
- Nemes, Irene (2002): Regulating Hate Speech in Cyberspace. *Information & Communication Technology Law* 11 (3): 193–220.
- Poler Kovačič, Melita, Erjavec, Karmen in Katarina Štular (2010): Credibility of traditional vs. online news media: a historical change in journalists' perceptions?. *Medijska istraživanja* 16 (1): 113–130.
- Popper, Karl (1965): *The Open Society and its Enemies*. London: Routledge.
- Rovšek, Jernej (2011): Ali je sovražni govor sploh mogoče omejiti? *Medijska preža*. Dostopno preko <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/39/sovrazni/>, 19. 9. 2011.
- Salecl, Renata (1997): Hate Speech and Human Rights. V J. Dean (ur.), *Feminism and the New Democracy*, 81–97. London: Sage.
- Skopljanac Brunner, Nena, Gredelj, Gredelj, Hodzic, Alija in Branimir Kristofic (2000): *Media & War*. Belgrad: Agency Argument.
- Stepišnik, Mitja (2006): Ko ima vas s stotimi ljudmi 80 zvezd. *Večer* 1. 4. 2006: 48.

- Thompson, Mark (1995): *Proizvodnja rata: Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*. Beograd: Medija centar Radio B-92.
- van Dijk, Teun A. (1991): *Racism and the Press*. London: Routledge.
- van Dijk, Teun A. (2000): *New(s) Racism: A Discourse Analytical Approach*. V Simon Cottle (ur.), *Ethnic Minorities and the Media*, 33-49. Buckingham: Open University Press.
- Vežjak, Boris (2006): Dva primera obrambe »sovražnega govora«. *Dialogi* 5-6: 45-50.
- Whillock, Rita Kirk (1995): The use of hate as a stratagem for achieving political and social goals. V R. K. Whillock in D. Slayden (ur.), *Hate speech*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zakon o medijih. Ur. list RS, št. 110/2006 z dne 26. 10. 2006. Dostopno prek <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4666>, 18. 5. 2011.
- Zavratnik Zimic, Simona (2003): Žongliranje z »vojno«. V *Poročilo Skupine za spremljanje nestrpnosti* 2: 128-143.
- Završnik, Aleš (2006): Regulacija sovražnega govora: kriminološki in kazensko-pravni vidik. *Dialogi* 5-6: 46-88.
- Zingo, Martha T. (1998): *Sex/gender outsiders, hate speech, and freedom of expression: Can they say that about me?* Westport, CT: Praeger.